

PIKLER PEDAGOGIE BIJ DE
BEGELEIDING VAN (OUDERS
VAN) HOOGBEGAAFDE
KINDEREN

KATJA VAN DER WEIDE
2024

Scriptie

Inhoud

Gedicht.....	4
Voorwoord	5
Deel 1 De visie van Emmi Pikler.....	6
Introductie.....	6
Het competente kind.....	7
Aandachtsgebieden	7
Zelfstandige bewegingsontwikkeling.....	8
Vrij spel.....	8
Respectvolle verzorging.....	8
Deel 2 Begeleiden (van ouders) van hoogbegaafde kinderen	9
Inleiding.....	9
Zijns- en gedragskenmerken van hoogbegaafde kinderen	9
De ouderbegeleiding	10
Deel 3 Pikler pedagogiek bij de begeleiding	12
1. Respect voor het eigen tempo en autonomie	12
2. Omgaan met competenties en emoties	12
3. Veiligheid en vertrouwen	12
4. Zelfstandige motorische en cognitieve ontwikkeling.....	12
5. Sensitieve zorgmomenten en aandacht voor emotionele behoeften	13
6. Omgaan met frustraties en het ontwikkelen van leervaardigheden	13
De visie van Emmi Pikler bij de begeleiding.....	13
Deel 4 Praktijkvoorbeelden	14
Casus 1	14
Beschrijving	14
De relatie met het sterke vermoeden van hoogbegaafdheid	14
Doel van de begeleiding	15
Begeleiding.....	15
Kenmerk van Dabrowski.....	17
Uitkomst.....	17
Casus 2	18
Beschrijving	18
De relatie met een ontwikkelingsvoorsprong of een sterk ontwikkelingspotentieel	19
Doel van de begeleiding	19

Begeleiding.....	19
Kenmerken van Dabrowski en Kieboom.....	20
Uitkomst.....	21
Casus 3	21
Beschrijving	21
De relatie met het sterke vermoeden van hoogbegaafdheid	22
Doel van de begeleiding	22
Begeleiding.....	22
Kenmerk van Kieboom	23
Uitkomst.....	23
Deel 5 Conclusie	24
Literatuurlijst.....	26
Bijlage 1 – overzicht uitgangspunten Pikler per casus	28

Gedicht

Vertel het zaadje niet

Dat het een bloem moet worden
dat het hard moet werken
goed moet luisteren
en zich voorbeeldig moet gedragen
Zich moet haasten voordat
de andere bloemen te hoog zijn en,
boven hem uittorende,
hem de zon ontnemen

Maak het zaadje niet klein

Door te zeggen dat het maar een zaadje is
terwijl er een wereld aan bloemen in hem
leeft
Vertel het zaadje niet
hoeveel het moet drinken
hoeveel het moet zonnen
hoeveel het moet groeien
wat het moet worden

Vertel niet

Dat breken niet de bedoeling is
dat hij heelhuids aan moet komen
En vraag je dan niet af
of hij wel de goede kant op gaat
en hoe hij dat zo zeker weet dan

Vraag het zaadje niet

Wat zijn plan is
Welke kleur zijn bloem wordt
en hoe hij daar gaat komen, zo hoog
En waar hij denkt
die kleur vandaan te halen
Uit die gele zon? Of de bruine grond?

Vertel het zaadje niet

Dat hij pech heeft
verkeerde ouders of
verkeerde grond
te weinig regen
of te veel zon

Vertel het plantje niet

Dat het niet goed groeit
te krom, te langzaam, te raar
Dat de blaadjes er gek uitzien
of te veel aan een kant staan

Dat hij gek danst
of geen kans heeft
slechts om vertrapt te worden
Opgegeten
Opgegeven

En vertel hem uiteindelijk niet

Dat de bloem de verkeerde kleur heeft
omdat de bloemen om hem heen anders
kleuren
Of dat hij verkeerd ruikt
Niet zoet genoeg is of te veel op een ander
lijkt
Dat geen vlinder of bij naar hem omkijkt

Vertel het zaadje slechts

Hoe mooi het is
Hoe eigen
Hoe echt

Vertel het zaadje

Dat hij uniek is
Er nooit eentje was zoals hij
en dat dat nou juist zo prachtig is
Dat we zo benieuwd zijn naar
hoe je groeien zal
en wat je brengen zal en
dat de aarde je draagt
de zon naar je lacht
en het water je voedt
Dat we blij zijn dat je er bent
op precies de goede plek
met precies de goede manier van zijn
Dat de wei nog net wat mooier is
en dat je daar samen zal staan
met al die anderen
die net zo prachtig uniek zijn als jij
en precies dat maakt het goed

Zachtjes regent het
op de grond
en er is geen haast
Je voelt vanzelf
wanneer je breekt en opengaat
en onthoud
dat wat je bent, nooit vergaat
hoe je ook groeit of breekt of bloeit
Wees Welkom

‘Vertel het zaadje niet’ - Esther van Nieuwerkerke

Voorwoord

Deze scriptie vormt het sluitstuk van mijn opleiding tot Pikler-pedagoog en laat zien hoe ik de visie van Emmi Pikler toepas in mijn werk als begeleider van (ouders van) hoogbegaafde kinderen of kinderen met een ontwikkelingsvoorspog. Ik heb gekozen voor dit onderwerp omdat ik in mijn praktijk merk hoeveel behoefte er is aan begeleiding die de autonomie en eigenheid van kinderen respecteert, terwijl ouders worden ondersteund in hun rol als opvoeder. De Pikler-visie biedt waardevolle uitgangspunten voor het omgaan met de uitdagingen van kinderen met (het vermoeden van) hoogbegaafdheid en maakt het begeleiden van jonge kinderen via hun ouders hopelijk toegankelijker voor mijn collega-zorgverleners.

Deze scriptie is bedoeld voor professionals en ouders die geïnteresseerd zijn in de toepassing van de Pikler-pedagogiek. Met drie praktijkcasussen laat ik zien hoe deze visie in de praktijk kan worden ingezet en welke positieve effecten dit kan hebben op zowel kinderen als ouders.

Het schrijven van deze scriptie was een intensief en langdurig proces. Soms dacht ik te ingewikkeld of maakte ik me zorgen over de kwaliteit. Het combineren van dit traject met mijn lieve, grote gezin en mijn drukke werk maakte het uitdagend en ook waardevol. Het dwong me te reflecteren op waarom deze visie voor mij zo fijn is en hoe ik het bewuster kan toepassen in mijn werk.

Deze scriptie weerspiegelt mijn persoonlijke en professionele groei. Het proces heeft me geholpen mijn kennis te verdiepen, mijn gedachten te ordenen en kritisch te kijken naar de toepassing van de Pikler-pedagogiek bij kinderen en ouders met specifieke behoeften. Het heeft me geïnspireerd om hen nog beter te ondersteunen in hun eigen unieke processen.

Met de inzichten uit deze scriptie hoop ik bij te dragen aan het werkveld en aan een bredere toepassing van de Pikler-pedagogiek. Het doel is om de kennis over en het vertrouwen in deze aanpak te vergroten, zodat meer kinderen en ouders kunnen profiteren van de respectvolle en doordachte benadering.

Katja van der Weide
2024

Deel 1 De visie van Emmi Pikler

In dit deel beschrijf ik de theoretische basis die de grondslag van mijn scriptie vormt. Ik licht de visie van Emmi Pikler toe, met specifieke aandacht voor de pijlers die relevant zijn bij de begeleiding van jonge kinderen en hun ouders. Daarnaast onderzoek ik de kenmerken van hoogbegaafde kinderen, hun specifieke behoeften en hoe deze tot uiting komen in de opvoedpraktijk. Door deze twee invalshoeken te combineren, leg ik de basis voor de praktijkcasussen die later in deze scriptie worden besproken.

De combinatie van de Pikler-pedagogiek en het begeleiden van hoogbegaafde kinderen is voor mij zowel persoonlijk als professioneel relevant. In mijn praktijk zie ik vaak dat hoogbegaafde kinderen niet alleen te maken hebben met een ontwikkelingsvoorsprong, maar ook met een verhoogde gevoeligheid, intensiteit en behoefte aan autonomie. Deze kenmerken vragen om een pedagogische aanpak die zowel het tempo als de eigenheid van het kind respecteert.

De Pikler-pedagogiek sluit hier perfect op aan. Deze benadering biedt handvatten om kinderen te begeleiden vanuit vertrouwen, aandachtig kijken en met respect voor hun zelfstandigheid, zonder hen te overvragen of te forceren. Tegelijkertijd helpt deze visie ouders om hun rol als opvoeder met meer rust en zelfvertrouwen in te vullen. Dit is belangrijk voor gezinnen waarin hoogbegaafdheid een rol speelt.

Met deze scriptie wil ik niet alleen laten zien hoe waardevol de Pikler-pedagogiek kan zijn bij het begeleiden van hoogbegaafde kinderen, maar ook hoe deze aanpak ouders ondersteunt in het vinden van een balans tussen het bieden van vrijheid en het stellen van grenzen. Dit is een belangrijk thema binnen het werkveld, waar steeds meer aandacht komt voor de specifieke behoeften van hoogbegaafde kinderen en hun gezinnen.

Introductie

Dr. Emmi Pikler (1902-1984) was een Hongaarse kinderarts die een diepgaande visie ontwikkelde op de zorg voor en opvoeding van jonge kinderen. Hierbij lag de nadruk op het respecteren van de autonomie en de competentie van het kind.¹

Tijdens haar studie tot kinderarts in Wenen ontdekte Emmi Pikler onder andere in de kliniek van professor von Pirquet dat zieke kinderen genezen meer inhield dan alleen medicijnen verstrekken. In het ziekenhuis mochten kinderen afhankelijk van hun ziekte vrij bewegen en spelen, ze mochten buitenspelen en ze hoefden niet meer te eten dan ze aangaven nodig te hebben. De kliniek was populair vanwege de hoge genezingsstatistieken. Professor Salzer was kinderchirurg, hij slaagde erin kinderen te behandelen op een manier waarop de kinderen geen angst ervaarden. Als een kind huilde tijdens een behandeling was het door de pijn, niet door de angst.

Deze artsen hebben voor belangrijke inzichten gezorgd bij Emmi Pikler die zij heeft toegepast in haar latere werk en in haar persoonlijke leven bij haar dochter, Anna Tardos. Vanaf haar geboorte is Anna door haar ouders nooit in een positie gebracht die zij niet zelf kon aannemen of verlaten. Emmi liet Anna bijvoorbeeld nog niet zitten als ze zelf nog niet tot zit kon komen.

¹ Meyling, H. (2008/ 2016). *Biografie Emmi Pikler*. in 'Grote pedagogen in klein bestek'. Uitgeverij SWP

Emmi Pikler werkte meer dan tien jaar als kinderarts in Boedapest, waar ze thuisbezoeken deed om ouders pedagogische ondersteuning te bieden als preventie. Ze liet ouders inzien dat ze konden vertrouwen op de aangeboren mogelijkheden van hun baby's. In de thuissituatie werd ook de leefomgeving van de kinderen goed bekeken; er werd gezorgd voor een plek waar de kinderen veilig konden verblijven en waar voldoende uitdaging was. Ouders leerden het tempo van de natuurlijke bewegingsontwikkeling van hun kinderen te respecteren.

In 1946 kreeg Emmi Pikler de leiding over een kindertehuis in Lóczy, ze was ervan overtuigd dat ook in een weeshuis een respectvolle omgang met de kinderen mogelijk was. Waarbij de verzorgers de kinderen zich bewegingsvrij lieten ontwikkelen vanuit een vertrouwen op de competentie van het kind. Het bleek dat dit inderdaad z'n vruchten af zou werpen op de ontwikkeling van deze kinderen. In het kindertehuis kon Pikler haar overtuigingen verder ontwikkelen en wetenschappelijk onderbouwen. Het personeel hield gedetailleerde rapporten bij over de ontwikkeling van elk kind.

Tot 1978 is Emmi Pikler directeur gebleven in het tehuis, ze is een adviserende rol blijven vervullen tot haar overlijden in 1984. Anna Tardos, volgde haar moeder op als kinderpsycholoog en was vanaf 1998 directeur van Het Pikler Instituut, wat in 2011 een kinderopvang is geworden.

Het Pikler Instituut verzorgt een internationale studie voor kind-professionals om deze effectieve en zorgvuldige benadering van kinderopvoeding te leren. De in 1931 geboren Anna Tardos verzorgt vandaag de dag nog steeds een aantal lessen voor deze studie.

Het competente kind

Centraal in de pedagogie van Pikler staat het concept van het *competente kind*². Volgens Pikler hebben kinderen het aangeboren vermogen om alle vaardigheden zelf te ontwikkelen in hun eigen tempo. Voorwaarde is een veilige, respectvolle en stimulerende omgeving. Baby's en jonge kinderen worden gezien als actieve initiatiefnemers in hun eigen ontwikkeling.

Hierbij hebben de verzorgers en ouders het vertrouwen in de competentie van het kind. Dit houdt in dat baby's en jonge kinderen worden erkend als capabel om hun eigen spel en leren te leiden, waarbij hun signalen en behoeften worden gezien en serieus worden genomen. Het gaat om het erkennen van de autonomie van het kind vanaf de geboorte en het bieden van respect voor zijn of haar tempo van leren en ontwikkeling³.

“Wanneer we de mogelijkheden van het kind en zijn zelfstandige activiteit vertrouwen en hem voor zijn eigen leerontwikkeling een ondersteunende omgeving bieden, is het tot veel meer in staat dan over het algemeen aangenomen wordt.” – Emmi Pikler

Aandachtsgebieden

Er zijn diverse aandachtsgebieden als het gaat om de pedagogie van Emmi Pikler².

Een aantal daarvan zijn:

- Zelfstandige of vrije bewegingsontwikkeling
- Vrij spel

² Tardos, A., & David, M. (2002/2008). *De visie van Emmi Pikler: Respectvolle verzorging, vrije bewegingsontwikkeling*. Emmi Pikler Stichting Nederland

³ Gerber, M., & Johnson, A. (2008). *Your self-confident baby: How to encourage your child's natural abilities from the very start*. John Wiley & Sons

- Respectvolle verzorging

Zelfstandige bewegingsontwikkeling

Zelfstandige of vrije (zelfgeïnitieerde) beweging: Pikler legde veel nadruk op het belang van vrije beweging voor baby's en jonge kinderen, dit betekent dan ze nooit worden belemmerd in hun beweging tenzij er direct groot gevaar dreigt.

Pikler merkte dat kinderen, als ze de ruimte krijgen, zich in hun eigen tempo ontwikkelen. Dit helpt bij de kwaliteit van de motorische vaardigheden en werkt door in het zelfvertrouwen en het gevoel van autonomie⁴.

Vrij spel

Pikler hechtte veel waarde aan het vrije, zelfstandige spel van kinderen. Ze geloofde dat kinderen waardevolle leermomenten ervaren als ze de ruimte en tijd krijgen om zelf en op eigen initiatief te spelen. Een omgeving die zowel veilig als uitdagend is, biedt baby's en jonge kinderen de kans om voorwerpen grondig te verkennen. Zo ontdekken kinderen mogelijkheden en grenzen. Dit vrije spel ondersteunt het gevoel van autonomie, het probleemoplossend vermogen en het zelfbewustzijn van het kind, waardoor het zich competent voelt⁴.

Respectvolle verzorging

Pikler vond dat de zorg voor het kind gebaseerd moest zijn op respect voor het kind. Dit houdt in dat de verzorger aandachtig is, reageert op het kind, de handelingen benoemt en het tempo kan aanpassen als dat gewenst is. De verzorger houdt hierbij goed het doel voor ogen en houdt de leiding. De dagelijkse verzorgmomenten als voeden, verschonen en wassen, worden gezien als kansen voor waardevolle momenten van samenzijn waarbij het kind zich gezien en gehoord voelt.⁵

De benadering van Emmi Pikler wordt op veel plekken op de wereld erkend en toegepast in kinderopvang, fysiotherapie, opvoedingspraktijken en pedagogische opleidingen. Haar werk benadrukt het belang van een respectvolle en aandachtige interactie met jonge kinderen om hun welzijn, autonomie en ontwikkeling te ondersteunen.⁴

⁴ Gerber, M., & Johnson, A. (2008). *Your self-confident baby: How to encourage your child's natural abilities from the very start*. John Wiley & Sons

⁵ Tardos, A., & David, M. (2002/2008). *De visie van Emmi Pikler: Respectvolle verzorging, vrije bewegingsontwikkeling*. Emmi Pikler Stichting Nederland

Deel 2 Begeleiden (van ouders) van hoogbegaafde kinderen

Inleiding

Voor mijn werk begeleid ik ouders van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, een vermoeden van hoogbegaafdheid en hoogbegaafde kinderen die psychische of psychiatrische problemen ervaren. Dit doe ik samen met een team van psychologen, orthopedagogen en vaktherapeuten. Als onderdeel van het behandelplan voer ik gesprekken met ouders, verzorg ik voorlichtingsavonden en cursussen en werk ik in sommige gevallen ook direct met het kind.

Hoewel deze kinderen soortgelijke psychische of psychiatrische problemen kunnen hebben als andere kinderen, hebben mijn collega's en ik de overtuiging dat een aangepaste benadering vaak sneller en effectiever is dan de reguliere aanpak. Dit komt doordat deze kinderen specifieke zijns- en gedragskenmerken vertonen waar rekening mee moet worden gehouden in de behandeling.

Zijns- en gedragskenmerken van hoogbegaafde kinderen

Tessa Kieboom en Kazimierz Dabrowski hebben veel onderzoek gedaan naar de zijns- en gedragskenmerken van hoogbegaafde kinderen. Dit geeft veel inzicht in de doelgroep.

Tessa Kieboom is hoogleraar, expert op het gebied van hoogbegaafdheid en directeur van het Centrum voor Begaafdheidsonderzoek in Antwerpen. Zij pleit voor een andere benaming van 'hoogbegaafde kinderen', haar voorkeur gaat uit naar 'kinderen met een hoog ontwikkelingspotentieel'.

Kieboom beschrijft^{6 7} dat deze kinderen een sterke neiging hebben tot perfectionisme, een groot rechtvaardigheidsgevoel en een drang naar autonomie. Ze ervaren vaak intense gevoeligheid en emotie wat kan leiden tot overprikkeling en problemen met emotieregulatie. Deze kenmerken maken dat hoogbegaafden anders naar de wereld kijken en vaak uitdaging en ondersteuning nodig hebben in zowel intellectuele als emotionele ontwikkeling.

Veel hoogbegaafde kinderen ervaren in hun vroege jaren minder uitdagingen, omdat veel hen makkelijk afgaat. Kieboom zegt dat kinderen hierdoor minder de gelegenheid krijgen om essentiële leervaardigheden, zoals planning en doorzettingsvermogen, te ontwikkelen. Zodra ze complexere stof tegenkomen, kunnen ze hier moeite mee hebben omdat ze niet hebben geleerd hoe ze met fouten en uitdagingen moeten omgaan. Doordat ze weinig frustratiemomenten ervaren, is er minder oefening in het omgaan met de emoties die hierbij komen kijken.

Kazimierz Dabrowski was een Poolse psycholoog en psychiater en is vooral bekend om zijn *Theory of Positive Disintegration*. Deze theorie stelt dat psychologische groei vaak voortkomt uit innerlijke conflicten en crises.

Dabrowski introduceerde het concept van *overexcitabilities*,⁸ oftewel verhoogde gevoeligheden, die vaak voorkomen bij hoogbegaafden. Deze gevoeligheden kunnen zich uiten op verschillende gebieden: psychomotorisch (behoefte aan beweging en energie), sensorische gevoeligheid (intense

⁶ Kieboom, T. (2012). *Hoogbegaafd: Dat zie je zó!*. Lannoo Campus.

⁷ Kieboom, T. (2010). *Hoogbegaafd: Als je kind (g)een Einstein is*. Lannoo Campus.

⁸ Dabrowski, K. (1967). *Personality-Shaping Through Positive Disintegration*. Little, Brown and Company.

zintuiglijke waarnemingen), intellectueel (sterke nieuwsgierigheid en denkdrang), imaginatief (rijke verbeelding en fantasie) en emotioneel (diepe emoties en empathie).

Hij zegt dat deze gevoeligheden de persoonlijke ontwikkeling kunnen versnellen, maar dat ze ook uitdagingen veroorzaken in de omgang met hun omgeving. Dit gebeurt vooral wanneer deze gevoeligheden niet goed worden begrepen⁸.

Samenvattend vallen hoogbegaafde kinderen op door hun intense manier van denken en voelen. Ze hebben een groot verlangen naar rechtvaardigheid, zelfstandigheid en het streven naar perfectie. De verhoogde gevoeligheden die Dabrowski beschrijft, versterken deze eigenschappen en zorgen ervoor dat de kinderen zowel uitdagingen als groeimogelijkheden tegenkomen. Om tot bloei te komen, hebben deze kinderen volgens Kieboom en Dabrowski een brede vorm van begeleiding nodig die zowel hun intellectuele honger voedt als hun complexe emoties erkent en ondersteunt⁸.

Ik vind dat het belangrijk is om de intellectuele nieuwsgierigheid van hoogbegaafde kinderen op een passende manier te stimuleren. Ik ben zelf wel voorstander van terughoudendheid hierin, vooral bij jonge kinderen tot ongeveer zeven jaar. In de praktijk zie ik situaties waarin deze kinderen te geforceerd worden uitgedaagd op cognitief vlak, terwijl er nog zoveel andere vaardigheden zijn die tot ontwikkeling mogen komen. Het liefst zie ik dat dit gebeurt in het tempo waarin het kind zelf de wereld wil ontdekken, op een manier die bij hen past. Mijn mening verschilt op dit punt van die van aardig wat collega's. Gelukkig staan ze bijna altijd open voor mijn andere kijk met betrekking tot dit onderwerp.

Wat betreft de begeleiding die zich richt op het erkennen en ondersteunen van de complexe emoties van deze kinderen, zoals Kieboom en Dabrowski voorstellen, daar sta ik volledig achter.

De ouderbegeleiding

Het doel van mijn begeleiding is om ouders meer rust te laten ervaren in hun ouderschap. Dit doe ik door een combinatie van psycho-educatie, waarin ik uitleg geef over de zijns- en gedragskenmerken van hun kind en door maatwerkbegeleiding die aansluit op hun specifieke situatie.

Samen met de ouders zoek ik naar een opvoedstijl die zowel bij hen past of gaat passen, als aansluit aan de behoeften van hun kind. Vaak merk ik in het begin een groot verschil tussen de opvoedstijl die ouders prettig vinden en wat hun kind daadwerkelijk nodig heeft. Dit is meestal de reden waarom ouders naar mij worden doorverwezen.

In het eerste gesprek luister ik veel en vraag ik ouders naar hun doelen in de opvoeding. Dit geeft mij een goed beeld van waar ik mee aan de slag kan. Ik help ouders inzicht te krijgen in hun kind, wat hun kind beweegt en wat het nodig heeft. Met dat inzicht zijn ouders na enige tijd vaak bereid hun opvoedstijl ingrijpend aan te passen.

Als de ouders wel willen veranderen, maar het lastig vinden om dit in de praktijk te brengen, bekijk ik samen met mijn collega's of er extra hulp voor ouders nodig is. Zoals begeleiding bij persoonlijke ontwikkeling of traumaverwerking. Het is geen uitzondering dat ouders van deze kinderen zelf ook hoogbegaafd zijn. In de tijd dat zij jong waren, was daar vaak geen oog voor waardoor ouders zich vaak ongezien hebben gevoeld en dat projecteren op hun kind.

Omdat deze groep kinderen de wereld vaak dieper en intenser ervaren, zijn ze gevoeliger voor negatieve ervaringen of situaties die anderen misschien minder zwaar opvatten. Hun sterke empathie, rechtvaardigheidsgevoel en gevoeligheid voor emotionele en zintuiglijke prikkels kunnen

ervoor zorgen dat ze gebeurtenissen als traumatisch beleven, ook als de situatie voor anderen minder ingrijpend lijkt⁹.

De kenmerken van hoogbegaafde kinderen, zoals intensiteit, gevoeligheid en behoefte aan autonomie, vragen om een aanpak die structuur biedt én ruimte laat voor zelfstandigheid. De Pikler-visie, met haar nadruk op respect voor het eigen tempo en het ondersteunen van autonomie binnen een veilige omgeving, sluit hier perfect op aan. In de volgende casussen wordt geïllustreerd hoe deze principes in de praktijk zijn toegepast bij kinderen met specifieke uitdagingen rondom slapen, emotieregulering en motorische ontwikkeling.

⁹ Kieboom, T. (2012). *Hoogbegaafd: Dat zie je zó!*. Lannoo Campus.

Deel 3 Pikler pedagogiek bij de begeleiding

Bij mijn begeleiding maak ik gebruik van de visie van Emmi Pikler. In de eerste plaats omdat ik geloof dat haar pedagogiek geschikt is voor elk kind. En ook met name voor de kinderen die ik begeleid. Met hun specifieke zijns- en gedragskenmerken sluit deze benadering bijzonder goed aan. Ik zal dit aan de hand van een aantal punten onderbouwen

1. Respect voor het eigen tempo en autonomie

Hoogbegaafde kinderen hebben een sterke behoefte aan autonomie en zelfstandigheid. De visie van Emmi Pikler ondersteunt dit door kinderen de ruimte te geven zich in hun eigen tempo te ontwikkelen, zonder onnodige druk. Dit sluit aan bij hun behoefte om hun leerproces zelf vorm te geven en het gevoel van controle te houden over hun eigen ontwikkeling.

2. Omgaan met competenties en emoties

Vanuit de visie van Pikler wordt er aandachtig gekeken naar het hele kind. Het aanbod van speelmateriaal wordt bijvoorbeeld afgestemd op de ontwikkeling van het kind. De manier waarop er met de emoties van de kinderen wordt omgegaan is respectvol. Competenties en emoties worden erkend.

Dit sluit aan bij de specifieke behoeften van hoogbegaafde kinderen die uitdaging nodig hebben passend bij hun ontwikkeling. Je moet als ouder / verzorger aandachtig kijken wat ze op welk moment nodig hebben. Hoogbegaafde kinderen hebben vaak intense emoties en gevoeligheden, zoals Dabrowski beschrijft¹⁰. Het werken volgens de visie van Pikler biedt voor hen een veilige en zorgzame omgeving. Hierin worden deze intensiteiten erkend, terwijl de ouder/verzorger duidelijk blijft in doelen en grenzen.

3. Veiligheid en vertrouwen

Veiligheid en het opbouwen van een vertrouwensrelatie staan centraal in de pedagogiek van Pikler. Hoogbegaafde kinderen voelen zich soms onbegrepen of anders dan anderen. Voor hen is een veilige en ondersteunende omgeving daarom extra belangrijk. Pikler legt de nadruk op aandachtige, respectvolle zorg. Ook stimuleert zij een hechte band tussen het kind en de verzorger of ouder. Dit helpt hoogbegaafde kinderen zich gezien en gewaardeerd te voelen. Dit is essentieel voor hun emotionele ontwikkeling.

4. Zelfstandige motorische en cognitieve ontwikkeling

Hoogbegaafde kinderen hebben vaak een sterke drang tot ontdekking, zowel cognitief als fysiek. Pikler stimuleert kinderen om zelf te ontdekken en hun wereld op eigen kracht te verkennen. Deze benadering past goed bij de natuurlijke nieuwsgierigheid en het leervermogen van hoogbegaafde kinderen, omdat het hen de ruimte geeft om zelf oplossingen te bedenken en problemen op te lossen. Dit draagt bij aan hun cognitieve en creatieve ontwikkeling.

¹⁰ Dabrowski, K. (1967). *Personality-Shaping Through Positive Disintegration*. Little, Brown and Company.

5. Sensitieve zorgmomenten en aandacht voor emotionele behoeften

Pikler legt veel nadruk op aandachtige, sensitieve verzorgmomenten, zoals voeden en verschonen. Daarbij staat de interactie tussen verzorger en kind centraal. Dit soort interactie is belangrijk voor hoogbegaafde kinderen, die vaak zeer gevoelig zijn voor de emoties en reacties van anderen.

6. Omgaan met frustraties en het ontwikkelen van leervaardigheden

“De baby leert in het verloop van zijn bewegingsontwikkeling niet alleen op zijn buik draaien, rollen, kruipen, zitten, staan of lopen, maar hij leert ook te leren.” - Emmi Pikler

Wanneer een baby de vrijheid krijgt om op zijn eigen tempo zijn bewegingen te ontwikkelen, ervaart hij momenten van frustratie en leert daarmee om te gaan. Dit helpt het jonge kind niet alleen bij het reguleren van emoties, maar ook bij het doorzetten en ontdekken dat oefenen loont. Deze belangrijke leervaardigheden, zoals doorzettingsvermogen en omgaan met frustraties, zijn juist vaak onderontwikkeld bij hoogbegaafde kinderen.

Mijn advies aan ouders is dan vaak om samen met hun kinderen de natuur in te gaan, bijvoorbeeld naar een bos of een uitdagend hindernissenparcours. Dit biedt een omgeving waarin niet alles meteen lukt, maar waar kinderen vaak uit zichzelf de uitdaging blijven aangaan. Ze leren door te oefenen, ze leren doorzetten en om te gaan met frustraties. Op die manier ontdekken ze stap voor stap hoe ze kunnen leren.

De visie van Emmi Pikler bij de begeleiding

Met deze scriptie wil ik inzicht geven in hoe de visie van Emmi Pikler in de praktijk kan worden toegepast bij de begeleiding van hoogbegaafde kinderen en hun ouders. Door middel van een aantal casussen illustreer ik hoe respect voor autonomie, het bieden van veiligheid en het ondersteunen van zelfstandigheid zowel kinderen als ouders kan helpen om met specifieke uitdagingen om te gaan.

Deel 4 Praktijkvoorbeelden

Aan de hand van drie casussen laat ik zien hoe ik de visie van Emmi Pikler toepas in mijn werk. Ik begin met een **puntsgewijs** overzicht van elke casus. Vervolgens beschrijf ik iedere casus uitgebreider en leg ik uit hoe deze samenhangt met (vermoedelijke) hoogbegaafdheid en hoe ik Pikler's visie in de begeleiding heb gebruikt. Ik koppel de casus kort terug naar de theorieën van Drabrowski en Kieboom en tot slot beschrijf ik de uitkomst van de begeleiding.

Voor een beknopt overzicht van de uitgangspunten, die ik vanuit de visie van Pikler per casus heb gebruikt, verwijs ik naar bijlage 1.

Casus 1

Mikkel (jongen, 4 jaar, broertje 1,5 jaar en babybroertje)

- slaapproblematiek
 - zelfregulering (autonomie)
 - grenzen aangeven door moeder (ouders)
 - plan van aanpak voor het naar bed brengen

Mikkel's slaapproblemen en behoefte aan controle in dagelijkse routines zijn een voorbeeld van hoe een kind met een sterke autonomie en gevoeligheid baat kan hebben bij een gestructureerde, kindgerichte aanpak. Vanuit de Pikler-visie heb ik een aanpak bedacht waarin respect voor zijn eigen tempo, autonomie en het stellen van grenzen centraal staan.

Beschrijving

Als baby en kleuter had Mikkel nooit een slaappatroon. Het was heel moeilijk om hem tot rust te laten komen en hem in slaap te krijgen. Hij had volgens ouders ook minder slaap nodig dan wat vanuit het consultatiebureau werd geadviseerd. Hij slaapt nu ongeveer 8 uur per nacht en soms een half uurtje bij de buitenschoolse opvang.

Mikkel heeft specifieke voorkeuren als het gaat om eten, zo wil hij bijvoorbeeld brood zonder korstjes, fruit zonder schil, hij wil het eten niet gemixt zonder zijn toestemming en hij houdt van afwisseling. Ouders vragen zich af of zijn eetgedrag problematisch is.

Mikkel is niet snel bang, maar ziet wel wat gevaarlijk is. Wat betreft het uiten van emoties, heeft hij, met name nu als kleuter, heftige driftbuien. Wat betreft regels en gezag wil hij begrijpen waarom iets zo is en accepteert hij dit alleen als hij het ermee eens is. Hij stelt hoge eisen aan zichzelf en vindt het erg als hij fouten maakt. Hij heeft een sterke eigen wil en houdt graag de controle. Mikkel wil graag 'alles' zelf doen en is goed in het bedenken van oplossingen voor problemen. Hij heeft wel de aanwezigheid van zijn ouders nodig om zekerheid te krijgen in nieuwe situaties. Als iets anders gaat dan hij wil, wordt hij erg boos. Hij kan verder wel goed met veranderingen omgaan.

Moeder vertelt dat ze op jonge leeftijd van Mikkel hoorden en opzochten wat normaal was voor zijn leeftijd, maar dat veel bij hen anders ging. De slaaproutine van Mikkel is daar een voorbeeld van. Toen ze merkten dat Mikkel een stuk minder sliep per nacht dan 'de norm', probeerden ze een slaaproutine te ontwikkelen, maar dit werkte niet bij hem. Later hebben ze simpelweg de aanpak 'als hij moe is, gaat hij slapen' gebruikt. Hij gaat vaak tussen 21.00 en 22.00 naar bed.

De relatie met het sterke vermoeden van hoogbegaafdheid

Mikkels gedrag en ontwikkeling wijzen op kenmerken die passen bij hoogbegaafdheid. Zijn lage slaapproblematiek, sterke autonomie, en voorkeuren in eten duiden op een verhoogde sensitiviteit en zelfstandigheid. Daarnaast vertoont hij een sterke behoefte aan logica en rechtvaardigheid, zoals het willen begrijpen van regels, en heeft hij een oplossingsgerichte houding. Zijn emotionele intensiteit, perfectionisme en hoge eisen aan zichzelf leiden soms tot driftbuien, wat typerend is voor

hoogbegaafde kinderen. Het vermoeden is door groepsobservatie versterkt. Beide ouders zijn getest hoogbegaafd.

Doel van de begeleiding

Het doel van de begeleiding is om ouders van Mikkel te ondersteunen in het stellen van liefdevolle grenzen, het ontwikkelen van een voorspelbaar slaapritueel en het aanpakken van uitdagingen rondom eten en emotieregulatie. Door ouders handvatten te bieden voor voorspelbaarheid, autonomie binnen grenzen en het benoemen en begeleiden van emoties, leren zij Mikkel op een duidelijke en meelevende manier te begeleiden, zodat hij meer rust ervaart in zijn dagelijkse activiteiten en in zijn omgang met frustraties.

Begeleiding

De moeder van Mikkel komt uit Duitsland, zij blijkt bekend te zijn met de pedagogiek van Pikler en kan zich helemaal vinden in haar visie. Zij is zeer kind volgend en verliest daarbij vaak haar doel uit het oog. Bij het naar bed brengen bijvoorbeeld geeft ze Mikkel vrijwel onbeperkt zijn zin en blijft met veel geduld doorgaan tot hij, of zijzelf, uiteindelijk in slaap valt.

Begrenzen

Deze ouders volgen bij mij niet alleen individuele begeleiding maar ook de cursus: 'Liefdevol grenzen stellen zonder straffen of belonen'. Deze cursus brengt vooral moeder tot het inzicht dat zij grenzen stellen en dat dit juist goed is voor haar zoon. Zij had het beeld dat grenzen haar kind zouden belemmeren in zijn autonome ontwikkeling. Moeder is ontzettend lief en geduldig, een andere manier van grenzen stellen dan deze liefdevolle manier, zou niet bij haar passen. Ze is blij met de handvatten die zij krijgt om grenzen op een liefdevolle manier te kunnen stellen.

Slapen

Samen met de ouders is een slaapplan opgesteld om Mikkel te ondersteunen bij een voorspelbare en rustgevende overgang naar bedtijd. Voorafgaand aan het slaapritueel speelt Mikkel een spel, een activiteit die hij prettig vindt en waarbij hij één-op-één aandacht van zijn ouders krijgt. Dit moment biedt hem de kans om zich gezien en gehoord te voelen. Door de aandacht die uitgaat naar de jongere broertjes van Mikkel en de drukken banen van beide ouders, zijn dit soort momenten belangrijk voor Mikkel.

Omdat Mikkel nog moeite heeft met frustratie bij verlies bieden de ouders verschillende samenwerkingsspellen aan waaruit Mikkel mag kiezen. Met zo'n spel kunnen ze samen winnen of verliezen. Dit biedt mogelijkheden voor co-regulatie. De ouder kan de teleurstelling benoemen (erkennen) om het daarna weer wat te relativiseren: "We hebben verloren, wat jammer! Het spel was wel leuk en we hebben het gezellig gehad samen (proces benoemen in plaats van het resultaat). Laten we kijken hoe het de volgende keer gaat." Ouders letten tijdens het spelen goed op de signalen van vermoeidheid. Ze kunnen ervoor kiezen het spel dan wat sneller af te ronden op het moment dat Mikkel bijvoorbeeld begint te gapen.

Mikkel krijgt graag uitleg, hij wil een reden weten waarom hij iets moet doen. Ik spreek met ouders af dat zij het kort kunnen benoemen: "We gaan nu slapen, omdat je rust nodig hebt zodat je morgen weer fijn kan spelen." Ze vermijden hierbij wel het overmatig uitleggen wanneer hij zich verzet; ze blijven dan geduldig en houden hun doel voor ogen.

Het slaapritueel is zo ingericht dat het voorspelbaar en rustgevend is. Voorheen had Mikkel geen pyjama, nu wel. Het omkleden naar pyjama maakt voor Mikkel ook een duidelijke overgang naar een rustperiode. Mikkel trekt zijn pyjama zelf aan. Hij kan kiezen uit twee pyjama's. Dit geeft hem een gevoel van autonomie en competentie. Hij poetst zijn tanden in de badkamer, voorheen mocht dat

waar en wanneer hij dat wilde. Na het tandenpoetsen krijg Mikkel een boekje voorgelezen buiten de slaapkamer. Het lezen is bewust verplaatst om duidelijk te maken dat zijn bed uitsluitend is om te rusten. Zijn knuffel mag alvast mee tijdens het voorlezen. Na het boekje krijgt hij een korte, geruststellende boodschap van zijn moeder als hij naar zijn eigen bed gaat: "Het is nu tijd voor jou om uit te rusten. Ik weet dat je dat kunt." Ook dit versterkt zijn gevoel van competentie.

De ouders hadden de kamer van Mikkel al rustig ingericht. Moeder had alleen een bak vol 'fidget-toys' neergezet omdat ze hoopte dat Mikkel zichzelf 'in slaap zou vervelen' door het spelen met dit speelgoed. De bak is naar aanleiding van onze gesprekken weggehaald.

We hebben afgesproken dat zij Mikkel kunnen helpen kalmeren door zijn emoties te benoemen, zoals: "Ik hoor dat je het moeilijk hebt. Ik ben bij je en je kunt rusten." Vragen worden bij het naar bed gaan beknopt en neutraal beantwoord, zodat Mikkel het gesprek niet verder voortzet. Ouders vermijden te veel fysiek contact tijdens het troosten en stralen vertrouwen uit in Mikkel's vermogen om zelfstandig in slaap te vallen.

Moeder vindt het moeilijk om Mikkel's kamer te verlaten voordat hij slaapt, omdat zij jarenlang bij hem bleef totdat hij in slaap viel. Dit leidde er soms toe dat zij zelf in slaap viel en Mikkel haar wakker maakte om te vertellen dat hij niet kon slapen.

Om dit af te bouwen, is een plan gemaakt waarbij moeder geleidelijk meer afstand neemt. Ze begint met iets verder in de kamer te zitten, vervolgens voert ze activiteiten uit in een aangrenzende kamer, zoals de was opvouwen. Het tempo van deze verandering wordt afgestemd op zowel moeder als Mikkel. We hebben afgesproken dat de ouders pas starten met de volgende stap als moeder er vertrouwen in heeft, zodat zij dit ook kan uitstralen naar Mikkel. Tijdens de sessies blijven we werken om het vertrouwen van moeder te vergroten.

Eten

De ouders van Mikkel gaan een andere aanpak rond eetmomenten proberen, waarbij zijn behoefte aan autonomie centraal staat. Mikkel mag zelf kiezen tussen twee opties, zoals: "Wil je een appel of een peer?" Dit biedt hem controle zonder hem te overvoeren met keuzes. Tijdens het eten mag Mikkel aangeven wat hij op zijn bord wil en krijgt hij kleine porties, zodat hij prettige ervaringen opdoet met zijn eten 'op kunnen'. Ouders laten hem vooraf weten wat ze gaan eten: "Je krijgt fruit zonder schil, zoals je fijn vindt."

Nieuw eten wordt op een rustige en speelse manier geïntroduceerd, zonder verplichting om het te proberen. Ouders leggen bijvoorbeeld een stukje avocado op tafel en zeggen: "Kijk, hier is avocado. Als je wilt, kun je er wat van eten." Vervolgens benoemen ze wat hij doet: "Je eet de stukjes avocado één voor één. Je lijkt het lekker te vinden." Dit geeft hem ruimte om op eigen tempo te verkennen. Mikkel heeft specifieke voorkeuren, zoals brood zonder korstjes of fruit zonder schil. Met ouders wordt besproken hoe ze hier redelijkerwijs rekening mee kunnen houden, zonder eindeloze onderhandelingen. Gemengde gerechten worden vanaf nu apart geserveerd, zodat hij overzicht en controle behoudt.

De belangrijkste afspraak is dat eten geen strijd wordt. Ouders pushen Mikkel niet om te eten en gebruiken geen beloningen zoals "nog drie happen voor een toetje." Dit helpt spanning rond eten te verminderen. Daarnaast wordt afgesproken om tussen maaltijden geen snacks te geven, zodat hij voldoende trek heeft bij de maaltijden.

Emotieregulatie

Om Mikkel te ondersteunen bij het omgaan met zijn emoties, wordt er een rustig hoekje met kussens in de woonkamer ingericht waar hij zich kan terugtrekken als het te druk wordt. Ouders helpen hem woorden te vinden voor zijn emoties door deze te benoemen: "Je voelt je boos omdat je broertje jouw auto afpakte, je wilde er zelf nog mee spelen." Omdat Mikkel wat ouder is, kunnen ze dit ook in een vragende vorm aanbieden: "Ben je boos omdat je broertje jouw auto afpakte?" Dit geeft hem de ruimte om zelf zijn emoties te verwoorden.

Om te oefenen met frustratiebeheersing, gaan de ouders met Mikkel naar een avontuurlijk speelbos, waar hij parcours met hindernissen kan afleggen. Hij houdt van klimmen en wordt door de speelse omgeving uitgedaagd. Niet alle hindernissen zullen in één keer lukken. Hierdoor leert hij omgaan met teleurstellingen. Ouders geven hem aanmoediging of verbale ondersteuning wanneer nodig, zoals: "Kijk, je bent vanaf die boom tot hier gekomen, je hebt al een heel stuk helemaal zelf gedaan."

Bij frustratiemomenten thuis kunnen ouders hem herinneren aan zijn succes in het bos: "Weet je nog dat het in het bos ook niet in één keer lukte? Je bleef doorgaan en toen kreeg je het voor elkaar." Dit helpt Mikkel om zijn eigen doorzettingsvermogen te erkennen en toe te passen in andere situaties.

Kenmerk van Dabrowski

Mikkel heeft een sterke behoefte om de reden achter regels te begrijpen. Dit is een voorbeeld van intellectuele overprikkelijkheid en behoefte aan logica, waarbij kinderen sterk nadenken over oorzaak-gevolgrelaties¹¹. In de begeleiding werd hierop ingespeeld door korte en logische verklaringen te geven, zoals: 'We gaan nu slapen, omdat je rust nodig hebt om morgen weer fijn te spelen.' Door deze aanpak voelde Mikkel zich serieus genomen en kon hij zich gemakkelijker aanpassen aan het slaapritueel.

Uitkomst

De begeleiding van Mikkel heeft na ongeveer 7 maanden het resultaat dat er een duidelijke verbetering is van zijn slaapritme, emotieregulatie en eetgedrag. Het consequent toepassen van het slaapritueel en de geleidelijke afstand die moeder tijdens het naar bed brengen heeft opgebouwd, hebben ervoor gezorgd dat Mikkel zelfstandig in slaap kan vallen. Toch was er wat betreft het slapen uiteindelijk wat meer nodig. Na een terugval van Mikkel wat betreft het slapen, heb ik een video-observatie gedaan. Ik zag dat Mikkel fysiek moe was, maar nog volledig 'aan' stond. Ik kreeg het vermoeden dat Mikkel uitzonderlijk hoogbegaafd was (dit vermoeden is later door onderzoek bevestigd). Er zijn gesprekken op school geweest waar ze aanpassingen hebben gemaakt in hun aanpak. Dit bleek effectief te zijn. Mikkel valt nu weer vlotter en zelfstandig in slaap. Moeder voelt zich zekerder in het stellen van grenzen en straalt dit vertrouwen ook uit naar Mikkel, waardoor hij minder weerstand biedt en meer rust ervaart rondom bedtijd.

Tijdens de eetmomenten is Mikkel's autonomie gerespecteerd door hem keuzes te geven binnen duidelijke grenzen. Dit heeft geleid tot een ontspannen sfeer aan tafel, waarbij hij nieuw voedsel op zijn eigen tempo durft te verkennen. Ouders hebben geleerd om van het eetmoment geen strijd te maken wat spanning rond maaltijden heeft verminderd.

Mikkel heeft dankzij het parcours in het bos en het rustige hoekje thuis belangrijke stappen gezet in het omgaan met frustratie. Hij kan zijn emoties nu beter benoemen en zichzelf beter reguleren, mede dankzij de ondersteuning en aanmoediging van zijn ouders.

¹¹ Dabrowski, K. (1967). *Personality-Shaping Through Positive Disintegration*. Little, Brown and Company

Casus 2

Nora (meisje, 2,5 jaar)

- omgaan met de hevige emoties van dochter
 - zelfstandig spel (autonomie)
 - omgaan met conflicten
 - omgaan met frustratie bij Nora

Nora's heftige emoties en agressieve gedrag laten de uitdagingen zien die ontstaan wanneer een kind moeite heeft met het reguleren van frustratie. De Pikler-visie biedt handvatten om dergelijke situaties te begeleiden door nabijheid, het benoemen van emoties en het stimuleren van autonomie binnen duidelijke grenzen. In Nora's begeleiding heb ik deze principes in praktijk gebracht.

Beschrijving

De laatste tijd ervaren ouders steeds meer problematisch gedrag bij hun dochter Nora, vooral richting moeder. Nora geeft regelmatig kopstoten als ze op schoot zit en ze bijt en slaat geregeld. Ouders geven aan dat ze graag begeleiding en ondersteuning willen bij het omgaan met de buien die Nora thuis heeft.

Ouders verduidelijken dat Nora een sterke wil heeft en goed kan doorzetten, maar ook snel boos en verdrietig kan worden. Of ze doorzet hangt vaak af van de situatie en de emotie die ze ervaart. Als voorbeeld benoemen ouders dat Nora het lastig vindt om regels te accepteren, zoals het niet op het bed mogen springen. Wanneer dit verboden wordt, kan ze gaan gillen, krijsen en bijten. Ouders proberen haar in zulke situaties een keuze te geven of tellen af, maar dit leidt vaak tot huilbuien.

De moeder van Nora is hoogbegaafdheid. Daarnaast is zij chronisch vermoeid door een ziekte. Nora wil graag dingen zelf doen, maar door tijdsdruk / ziekte van haar moeder is dit niet altijd haalbaar. Het bijten, krijsen en gillen kan plotseling ontstaan, zonder duidelijke aanleiding. In zulke situaties sluit moeder zich soms op in het toilet, omdat ze het moeilijk vindt om hiermee om te gaan.

De buien van Nora ontstaan meestal uit frustratie, maar voor ouders lijken ze soms ook uit het niets te komen. Daarnaast lijkt Nora soms speels gedrag te vertonen dat omslaat in agressie, bijvoorbeeld bij een kus. Vader lost dit meestal op met een time-out, terwijl moeder ervoor kiest zichzelf uit de situatie terug te trekken.

Vader vermoedt dat de buien het gevolg zijn van 'kortsluiting' in Nora's emoties. Moeder denkt dat Nora niet lekker in haar vel zit, mogelijk door de chronische ziekte van moeder. Nora reageert hier sterk op, bijvoorbeeld wanneer moeder op bed ligt. Omdat moeder niet altijd haar volledige aandacht aan Nora kan geven, lijkt Nora zich zorgen te maken. Sinds ongeveer een jaar is het bijten en slaan begonnen.

Ouders willen graag leren hoe ze Nora kunnen begeleiden bij haar emoties, vooral tijdens momenten van frustratie en confrontaties. Ze zoeken handvatten voor het omgaan met het bijten, slaan en andere uitdagende gedragingen.

Eerder hebben ouders één afspraak gehad bij een opvoedadviseur via het consultatiebureau. Deze ondersteuning is echter gestopt, omdat ouders het gevoel hadden dat de adviezen niet aansloten bij Nora en hun visie op opvoeding. Er was volgens hen weinig ruimte voor andere oplossingen, wat hen niet verder heeft geholpen.

Moeder heeft door haar ziekte veel tijd om zich te verdiepen in nieuwe onderwerpen, door haar voormalig werk als leerkracht heeft zij een pedagogische basis. Wanneer ik bijvoorbeeld aangeef dat ik werk vanuit de visie van Emmi Pikler, heeft ze zich de week erop grondig ingelezen, wat haar helpt

om versneld tot inzicht te komen. Vader ervaart de begeleiding als belastend en besluit halverwege minder actief deel te nemen, omdat hij moeite heeft de balans te vinden tussen de zorg voor zijn vrouw, hun jonge dochter en zijn carrière. We spreken af dat moeder hem goed op de hoogte houdt en dat hij, wanneer mogelijk, één keer per maand een sessie bijwoont. Binnen de familie wordt extra ondersteuning gezocht om de vader te ontlasten.

De relatie met een ontwikkelingsvoorsprong of een sterk ontwikkelingspotentieel

Deze casus bevat meerdere kenmerken die kunnen wijzen op een ontwikkelingsvoorsprong of een sterk ontwikkelingspotentieel bij Nora, ook al komt dit op dit moment vooral tot uiting in uitdagend gedrag. Nora's sterke wil, doorzettingsvermogen, behoefte aan autonomie en intense emoties zijn vaak voorkomende eigenschappen bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Haar moeite om regels te accepteren en haar behoefte om dingen zelf te doen, wijzen op een sterk gevoel van onafhankelijkheid en een verlangen naar controle over haar omgeving, wat kenmerkend kan zijn voor een kind met een verhoogde cognitieve en emotionele sensitiviteit. De heftige emotionele buien, zoals bijten en gillen, kunnen voortkomen uit frustratie door een discrepantie tussen wat zij wil of aankan. De hoogbegaafdheid van moeder is ook een indicatie. Toch is Nora te jong voor een conclusie op dit gebied. De situatie met haar zieke moeder kan een belangrijke rol spelen in haar frustraties en haar sterke behoefte aan controle. Omdat Nora deze zijnskenmerken laat zien, wordt ze begeleid binnen de gespecialiseerde zorginstelling waar ik werkzaam ben.

Doel van de begeleiding

Het doel van de begeleiding is dat ouders leren hoe ze kunnen omgaan met de boze en dwarse buien van Nora. Ze willen weten welke handelingen helpend zijn in conflictsituaties en meer handvatten krijgen voor de opvoeding van hun dochter.

Begeleiding

Ook deze ouders ontvangen niet alleen individuele begeleiding, ze doen ook mee aan de cursus 'Liefdevol grenzen stellen – zonder straffen en belonen'

Emoties

Ouders leren bij zowel de individuele begeleiding als in de cursus om de hevige emoties van Nora te benoemen en te accepteren: "Je bent boos omdat ik niet wil dat je op jouw bed springt. Dat snap ik; je had zin om te springen. Je mag wel op dit kussen springen" Ouders leren om in haar buurt te blijven zonder direct in te grijpen of af te leiden. We spreken af dat moeder niet meer naar het toilet vlucht. Ze zegt in plaats daarvan: "Ik blijf bij je en we gaan samen rustig zitten totdat je kalmer bent / we kalmer zijn." Ze kan eventueel wel naar het toilet lopen als ze het idee heeft dat ze zichzelf niet meer onder controle heeft. Ze kondigt dit dan wel aan bij Nora. "Ik ga even naar het toilet, als ik terugkom ben ik rustiger."

Vader telt niet meer af, hij komt tot inzicht dat dit eigenlijk nergens op slaat. Hij belooft ook om in ieder geval een aantal maanden te stoppen met de time-outs en het op een andere manier te proberen. Nora mag ervaren dat ze boos is. Als ouders rustig aanwezig blijven zonder echt in te grijpen, kan Nora zelf ook haar rust weer vinden. Als Nora bijt of slaat dan zullen ouders haar weren zonder haar vast te pakken. Ze zeggen bijvoorbeeld: "Ik wil niet dat je mij bijt. Bijten doet pijn... Ik kan je wel helpen om weer rustig te worden. Wil je dat?" Als Nora vervolgens rustiger is kunnen ouders haar een alternatief aanbieden. "Jouw bed is om uit te rusten, wil je op dit kussen springen?"

Daarnaast adviseer ik om Nora kleine taken te geven, zoals het bij elkaar rapen van haar speelgoed of het kiezen tussen twee setjes kleding, zodat haar behoefte aan controle op een positieve manier wordt ondersteund.

Frustratie begeleiden

Met ouders bespreek ik dat ze Nora laten oefenen met het bedenken van eigen oplossingen en het kalmeren van zichzelf, bijvoorbeeld door haar te laten kiezen tussen twee alternatieven. Ik adviseer hen om haar de ruimte te geven autonoom beslissingen te nemen en met frustraties om te gaan. Als ze gefrustreerd is wil ze haar knuffeldoekje. Moeder wil het knuffeldoekje eigen alleen boven bij haar bed goed vinden, maar stemt uiteindelijk toch in dat Nora het mag gebruiken om te kalmeren als ze gefrustreerd is.

Daarnaast leg ik uit hoe zij Nora kunnen begeleiden bij het zelfstandig omgaan met frustraties door haar emoties te benoemen, bijvoorbeeld: "Je moppert omdat je regenboog daar niet kan staan, misschien kun je een ander plekje vinden?" en haar vervolgens de ruimte te geven om het zelf te proberen.

Zelfstandig spel

Door Nora meer zelfstandig te laten spelen, kan moeder meer rust ervaren. Dat is vanwege haar ziekte zeer gewenst.

Met ouders bespreek ik dat ze een rustige en veilige plek creëren waar Nora zich kan terugtrekken en kalmeren, zoals een knusse hoek met haar favoriete speelgoed. Ik stel voor om haar te laten oefenen met het nemen van beslissingen, bijvoorbeeld door haar te laten kiezen tussen twee activiteiten. Daarnaast raad ik aan om activiteiten aan te bieden die aansluiten bij haar behoefte aan actieve bezigheid, zoals bouwen of spellen waarbij ze veel kan bewegen, zodat ze kan leren zelf oplossingen te bedenken en tot rust te komen. Met moeder spreek ik af dat zij het speelgoed uitzoekt en niet alles in de woonkamer laat staan. Speelgoed, waar niet meer mee wordt gespeeld, zet ze op een andere plek en dat kan later omgewisseld worden met ander speelgoed.

Nora heeft een grote behoefte aan bewegen, omdat moeder door haar ziekte vermoeid is, kan ze niet vaak naar buiten met Nora. We bedenken samen mogelijkheden voor Nora om meer te bewegen. Ouders maken met Nora afspraken met welke spullen zij een parcours in huis mag maken, vader koopt een geschaafde balk voor haar bij de bouwmarkt waarop ze kan balanceren en ze schaffen een mini-trampoline aan. Voor de rest worden spullen uit de woonkamer en van het speelgoed gebruikt; kussens, blokken en touwen komen eraan te pas.

Structuur en voorspelbaarheid

Omdat moeder de ene dag meer energie heeft dan de andere dag, is het voor Nora lastig in te schatten hoe vermoeid moeder zal zijn en hoe ze zal reageren. Duidelijkheid en voorspelbaarheid zijn voor Nora heel belangrijk.

Met ouders bespreek ik het belang van een duidelijke en voorspelbare dagstructuur waarin Nora weet wat ze kan verwachten, bijvoorbeeld door een vaste indeling voor eten en slapen. Dit kan worden versterkt met overgangsrutuelen, zoals samen een boekje lezen tussen spelen en slapen. Verder spreken we af dat moeder het duidelijk aankondigt als ze in bed gaat liggen (als vader thuis is) en hoe lang ze dat zal doen, bijvoorbeeld tot het avondeten.

Kenmerken van Dabrowski en Kieboom

Nora's intense driftbuien en agressieve gedrag kunnen worden gekoppeld aan emotionele overprikkelbaarheid en perfectionisme.^{12 13} Haar sterke emoties, in combinatie met een verlangen

¹² Dabrowski, K. (1967). *Personality-Shaping Through Positive Disintegration*. Little, Brown and Company

¹³ Kieboom, T. (2010). *Hoogbegaafd: Als je kind (g)een Einstein is*. Lannoo Campus

om alles zelfstandig te doen, veroorzaken veel frustratie. Door haar emoties te benoemen en haar kleine keuzes te geven (zoals kleding kiezen), wordt haar autonomie gerespecteerd en kan ze haar emoties beter reguleren

Uitkomst

De begeleiding van Nora heeft geleid tot meer rust en structuur in het gezin. Dit gebeurde na zo'n vijf maanden. Ouders hebben geleerd om Nora's emoties te benoemen en haar frustraties te begeleiden op een manier die haar autonomie ondersteunt. Hierdoor zijn haar driftbuien en agressieve gedrag afgenomen en kan ze beter omgaan met teleurstellingen. Moeder voelt zich door de begeleiding zekerder in haar aanpak en vult deze op een goede en eigen manier aan. Ze vlucht niet meer naar het toilet tijdens uitdagende momenten. In plaats daarvan blijft ze aanwezig en straalt ze rust uit, wat helpt om Nora's emoties sneller te reguleren.

Nora's behoefte aan controle en bewegen wordt nu beter beantwoord. Door haar meer keuzes te geven, zoals het kiezen van kleding of te reguleren met een knuffeldoekje, voelt ze zich meer in controle. De mogelijkheden om zelfstandig een parcours te maken in huis en de aanschaf van een mini-trampoline hebben bijgedragen aan het vervullen van haar behoefte aan actief bezig zijn. Ouders hebben ook geleerd om actief spel en rustig spel in balans te brengen, wat voor zowel Nora als moeder goed te doen is.

De dagstructuur is voorspelbaarder geworden, met vaste rituelen zoals een boekje lezen voor het slapen gaan en duidelijke aankondigingen van moeders rustmomenten. Dit helpt Nora om beter te begrijpen wat ze kan verwachten. Dit zorgt ervoor dat haar spanning vermindert.

De begeleiding heeft wel langer geduurd dan vijf maanden omdat er na een drukke decembermaand een terugval was in het gedrag van Nora. Moeder was op dat moment ook extra vermoeid en het lukte haar niet meer om geduldig en rustig te blijven. Vader had de time-outs weer ingevoerd en het ging steeds slechter in het gezin. Ik heb ouders eraan herinnerd dat de afgesproken aanpak eerder heeft gewerkt en dat het nu ook weer kan werken. Ik heb verteld dat het dit keer waarschijnlijk minder tijd en energie zou kosten om de balans terug te vinden. Gelukkig hebben ouders hun schouders er opnieuw onder gezet en gaat het weer goed.

Casus 3

Elfie (meisje 5 jaar)

- Achterstand motorische ontwikkeling
 - autonomie
 - vertrouwen

Elfie's motorische achterstand en haar voorzichtigheid bij fysieke uitdagingen vragen om een geduldige, ondersteunende aanpak die haar vertrouwen in haar lichaam en bewegingen herstelt. De Pikler-visie, met de nadruk op observatie en respect voor het tempo van het kind, bood een solide basis voor haar begeleiding.

Beschrijving

Elfie heeft als baby gekropen en kon volgens ouders met 12 maanden zelfstandig lopen. Enkele maanden voordat ze 5 jaar werd, leerde ze zelfstandig fietsen. Toch zien ouders haar niet als motorisch handig. Toen Elfie 2 jaar was, brak ze haar been. Het gips bleek in eerste instantie verkeerd te zijn aangebracht, wat leidde tot veel pijn en trauma en een achterstand in haar motorische ontwikkeling.

Elfie is voorzichtig als het gaat om evenwicht, zoals bij klimmen. Ze is bedachtzaam en heeft goed door waar mogelijk gevaar schuilt. Ze kan zich van tevoren druk maken over situaties die ze spannend vindt. Moeder vertelt dat Elfie na het genezen van haar breuk, dit been niet goed durfde te gebruiken, waardoor rennen, springen en huppelen moeizaam gingen. Hoewel fysiotherapie enige verbetering bracht, bleef dit een uitdaging.

Vorig jaar leek Elfie weinig energie te hebben, mede door een laag uithoudingsvermogen. Dit verbeterde toen ze meer op haar eigen niveau werd aangesproken. Ze denkt veel na, zit vaak "in haar hoofd" en bedenkt vooraf wat er allemaal mis zou kunnen gaan. Ouders maken zich zorgen wanneer Elfie iets doet wat zij als gevaarlijk beschouwen, zoals klimmen of spelen op uitdagende toestellen in de speeltuin.

De relatie met het sterke vermoeden van hoogbegaafdheid

Elfie's hoogbegaafdheid lijkt door te werken in haar sterke zelfreflectie, perfectionisme en gevoeligheid voor risico's, wat zichtbaar is in haar bedachtzaamheid en de zorgen die ze vooraf maakt over spannende situaties. Haar intensiteit in emoties en behoefte aan controle zijn kenmerkend voor hoogbegaafde kinderen. Haar motorische achterstand door een gebroken been en het aanvankelijke lage energieniveau lijken deels samen te hangen met een gebrek aan stimulatie op haar niveau, wat verbeterde toen ze meer werd aangesproken op haar capaciteiten. Deze combinatie vraagt om begeleiding die zowel haar motorische ontwikkeling als haar hoogbegaafdheid ondersteunt.

Doel van de begeleiding

Het doel van de begeleiding is dat Elfie meer vertrouwen krijgt in haar eigen motorische vaardigheden door haar in haar eigen tempo nieuwe uitdagingen te laten ontdekken en experimenteren met beweging.

Begeleiding

Ouders worden begeleid om te leren vertrouwen op de competenties van Elfie en haar bedachtzaamheid niet te zien als een beperking, maar als een uiting van haar autonomie en zelfreflectie. Ze worden gestimuleerd haar de ruimte te geven om zelfstandig oplossingen te vinden en risico's in te schatten, zodat Elfie haar motorische ontwikkeling en zelfvertrouwen kan versterken binnen een veilige en ondersteunende omgeving.

Zelfvertrouwen opbouwen

Met ouders bespreek ik hoe zij Elfie kunnen ondersteunen bij het (her)ontdekken en ontwikkelen van haar motorische vaardigheden in haar eigen tempo. Het is belangrijk dat zij haar inspanningen benoemen en waarderen, zoals wanneer zij omhoog klimt: "Je hebt al een grote stap gezet. Je houdt je goed vast... en nu?" Door haar ruimte te geven om oplossingen te vinden, versterken ouders het vertrouwen in haar eigen competentie.

Ik adviseer te beginnen met rustige activiteiten die haar motorisch zelfvertrouwen opbouwen. Ook bij ouders moet het vertrouwen terugkomen. Rustige activiteiten bestaan uit bijvoorbeeld balansoefeningen of eenvoudige hindernissen. Daarbij benadrukken ouders wat Elfie al kan: "Je hebt het trapje helemaal zelf beklommen!" Het is essentieel dat ouders haar angst erkennen en haar aanmoedigen zonder te pushen of haar te veel te beschermen.

Ook begeleid ik ouders in het herkennen en loslaten van hun eigen angsten rond Elfie's motoriek. Zo bespreken we bijvoorbeeld dat het goed is om haar te laten proberen, ook al lijkt het spannend. Ze

leert het meest door ervaring." Elfie mag weer vertrouwen krijgen in haar lichaam. Dit doen we door speels aandacht te besteden aan hoe sterk haar lichaam nu is. Ook verwijs ik Elfie naar de Feldenkrais-praktijk van Caro van Iersel. Daar wordt Elfie bewuster gemaakt van haar been en van de mogelijkheden voor het gebruiken van haar been. Ik adviseer activiteiten die het lichaamsbewustzijn van Elfie verder versterken, zoals spelen met zand. Dit sensomotorisch spel draagt bij aan het ervaren van haar lichaam.

Daarnaast help ik ouders haar bewegingen aandachtig te bekijken zonder in te grijpen en om haar inspanningen te benoemen, zoals: "Ik zie dat je stap voor stap hoger klimt." Dit versterkt niet alleen haar zelfvertrouwen, maar helpt ouders ook om hun bezorgdheid los te laten en haar tempo te respecteren. Door te vertrouwen op Elfie's competentie en haar ruimte te geven, ontwikkelt ze motorische vaardigheden en leert ze op een prettige manier omgaan met uitdagingen.

Vrije bewegingsontwikkeling

Samen met ouders bedenken we hoe zij Elfie een veilige en uitdagende omgeving kunnen bieden waarin ze zelf kan experimenteren, zoals een klimrek, een balansboard of een laag parcours. Dit helpt haar om haar grenzen te ontdekken en zelf oplossingen te zoeken als ze iets spannend vindt. Ouders kunnen haar steunen door bijvoorbeeld te vragen: "Hoe zou je dit willen doen?"

Het is belangrijk dat Elfie de ruimte krijgt om fysieke uitdagingen zelfstandig aan te gaan. Zo kunnen ouders een veilige klimopstelling klaarzetten zonder haar direct te begeleiden of te pushen. In plaats van fysiek in te grijpen, adviseer ik ouders om haar inspanningen te benoemen en haar in haar eigen tempo te laten verkennen. Ze kunnen bijvoorbeeld zeggen: "Je hebt al één stap gezet. En nu?" Het is essentieel dat ouders de tijd nemen en haar niet pushen bij nieuwe uitdagingen, zodat ze leert door zelf uit te proberen en door eventuele fouten te maken.

Respect voor angst en spanning

Ik praat met ouders over het meer op afstand te kijken en Elfie de ruimte te geven om zelf beslissingen te nemen. Ze kunnen haar aanmoedigen zonder te forceren, zoals: "Elfie, twijfel je een beetje? Neem de tijd. Als je het stapje voor stapje doet, gaat het vast lukken!" Het is belangrijk dat Elfie zelf bepaalt wanneer ze klaar is voor een nieuwe uitdaging, zodat ze zich veilig voelt en vertrouwen opbouwt.

Samen werken we eraan om haar spanningen rondom nieuwe situaties te respecteren, zonder haar te pushen. Ouders kunnen haar alternatieven bieden als ze nog niet wil: "Je kunt eerst even kijken of er iets anders is wat je wilt doen." Deze aanpak helpt Elfie om op haar eigen tempo opnieuw vertrouwen te krijgen in haar motorische vaardigheden.

Kenmerk van Kieboom

Elfie's angst om te falen bij fysieke uitdagingen, zoals klimmen, kan wijzen op perfectionisme en een sterke gevoeligheid voor risico's.¹⁴ In de begeleiding werd gewerkt met kleine, haalbare stappen om haar vertrouwen te vergroten, zoals: 'Je hebt al één stap gezet. Als je er klaar voor bent, kun je verder.' Deze aanpak hielp haar om in haar eigen tempo vertrouwen te krijgen in haar motorische vaardigheden.

Uitkomst

De begeleiding heeft geleid tot een toename van Elfie's zelfvertrouwen in haar motorische vaardigheden en een meer ontspannen houding van haar ouders ten aanzien van haar fysieke uitdagingen. Elfie heeft geleerd om in haar eigen tempo nieuwe bewegingen te ontdekken en fysieke

¹⁴ Kieboom, T. (2012). *Hoogbegaafd: Dat zie je zó!*. Lannoo Campus

uitdagingen aan te gaan, waardoor haar motorische vaardigheden zijn verbeterd. Door de speelse en ondersteunende aanpak is ze ook bewuster geworden van haar eigen lichaam en heeft ze meer vertrouwen gekregen in wat ze fysiek aankan.

Ouders hebben hard moeten werken om hun eigen angsten los te laten en Elfie ruimte te geven om zelf risico's in te schatten en oplossingen te bedenken. Ze benoemen haar inspanningen en erkennen haar angst zonder haar te forceren, wat zowel hun vertrouwen in haar competentie als haar autonomie heeft versterkt. Door haar ruimte te bieden en haar tempo te respecteren, hebben zij een omgeving gecreëerd waarin Elfie kan leren en experimenteren zonder druk.

De begeleiding heeft ongeveer 6 maanden geduurd. In deze periode zijn ouders intensief begeleid in het ondersteunen van Elfie's motorische ontwikkeling en het vergroten van hun vertrouwen in haar mogelijkheden. Naast de individuele sessies hebben ouders stappen gezet om een uitdagende, veilige omgeving voor Elfie te creëren, wat een blijvend effect heeft op haar zelfstandigheid en zelfvertrouwen. Sessies werden na het eerste half jaar geleidelijk afgebouwd zodra Elfie en haar ouders duidelijke vooruitgang boekten.

Kern van de Pikler-visie in de casussen

De casussen laten zien hoe de Pikler-pedagogiek kan worden toegepast om tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van hoogbegaafde kinderen en hun ouders. De pijlers, zoals het respecteren van autonomie en het bieden van structuur¹⁵, vormen een leidraad die in elke casus op maat werd toegepast.

Deel 5 Conclusie

In deze scriptie heb ik laten zien hoe de visie van Emmi Pikler toepasbaar is bij de begeleiding van ouders van hoogbegaafde kinderen met specifieke behoeften. Door middel van drie praktijkvoorbeelden is duidelijk geworden dat de principes van respect, autonomie en vertrouwen centraal staan in de begeleiding. Deze uitgangspunten bieden niet alleen een stevige basis voor de ontwikkeling van het kind, maar ondersteunen ook ouders in het beter begrijpen en (dus) begeleiden van hun kind.

De casussen laten zien hoe het bevorderen van zelfregulatie en zelfstandigheid in slaaprituelen, het omgaan met intense emoties en het ontwikkelen van motorische vaardigheden kan bijdragen aan een meer ontspannen en harmonieuze gezinssituatie. Bij Mikkel zagen we hoe een duidelijk slaapritueel en respect voor zijn autonomie rust brachten in de avonden. Bij Nora hielp het leren benoemen en het begeleiden van emoties tot een afname van haar driftbuien en agressief gedrag. Bij Elfie resulteerde een geduldige en speelse aanpak in meer zelfvertrouwen en een verbetering van motorische vaardigheden.

De Pikler-visie bleek bij alle casussen waardevol in het ondersteunen van ouders om vanuit vertrouwen en aandacht te kijken naar hun kinderen en hen de ruimte te geven zich in hun eigen tempo te ontwikkelen. Tegelijkertijd bood de benadering ouders concrete handvatten om liefdevol grenzen te stellen en in te spelen op de unieke behoeften van hun kinderen. Dit laat het belang zien van een respectvolle manier van opvoeden, die niet alleen aansluit bij de visie van Pikler, maar ook bij de specifieke zijns- en gedragskenmerken van hoogbegaafde kinderen.

Samenvattend laat deze scriptie zien dat de Pikler-pedagogiek een krachtige en effectieve benadering biedt voor de begeleiding van ouders en hun hoogbegaafde kinderen. Het respecteren

¹⁵ Meyling H. (2020). *Een dag in de babygroep*. Uitgeverij SWP

van autonomie, het vertrouwen op de competentie en het bieden van veiligheid zijn de belangrijkste principes die bijdragen aan een gezonde emotionele, cognitieve en fysieke ontwikkeling van het kind, terwijl ouders meer vertrouwen en rust in hun opvoeding ervaren.

Met deze inzichten hoop ik een waardevolle bijdrage te hebben geleverd aan de praktijk van de opvoeding en begeleiding van deze unieke kinderen.

Literatuurlijst

Veruit de meeste tekst heb ik opgeschreven vanuit de kennis die ik heb opgedaan door het volgen van de studie tot Pikler®-pedagoog en vanuit mijn ervaringen in het werkveld. De lessen van Hedie Meyling en ook de seminars vanuit en in Boedapest zijn een grote bron van waardevolle informatie voor mij geweest.

Verder heb ik gebruik gemaakt van:

Deel 1: De visie van Emmi Pikler

- Meyling, H. (2008/ 2016). *Biografie Emmi Pikler*. in 'Grote pedagogen in klein bestek'. Uitgeverij SWP
- Gerber, M., & Johnson, A. (2008). *Your self-confident baby: How to encourage your child's natural abilities from the very start*. John Wiley & Sons
- Tardos, A., & David, M. (2002/2008). *De visie van Emmi Pikler: Respectvolle verzorging, vrije bewegingsontwikkeling*. Emmi Pikler Stichting Nederland

Deel 2: Begeleiden van (ouders van) hoogbegaafde kinderen

- Dabrowski, K. (1967). *Personality-Shaping Through Positive Disintegration*. Little, Brown and Company
- Kieboom, T. (2010). *Hoogbegaafd: Als je kind (g)een Einstein is*. Lannoo Campus
- Kieboom, T. (2012). *Hoogbegaafd: Dat zie je zó!*. Lannoo Campus

Deel 3: Pikler-pedagogiek bij de begeleiding en deel 4: Praktijkvoorbeelden

- Janssen, H., & Peter, J. *Zelf spelen en ontdekken van 0 tot 2 jaar* (in eigen beheer uitgegeven)
 - Toepassing: Ondersteunt zelfregulatie door vrije keuzes tijdens spelmomenten (Mikkel) en biedt ruimte voor motorische uitdagingen (Elfie)
- Meyling, H., Huisman, A, De Jong, L., & Tromp, G. *Kijk eens wat ik kan!* Emmi Pikler Stichting Nederland.
 - Toepassing: Observatie van gedragssignalen zoals vermoeidheid (Mikkel) en het stimuleren van zelfvertrouwen door motoriek (Elfie)
- Kálló, É., & Balog, G. (Diverse jaren). *De oorsprong van vrij spelen volgens Emmi Pikler*. Emmi Pikler Stichting Nederland
 - Toepassing: Belang van veilige speelplekken voor rust en autonomie (Mikkel en Nora)
- Meyling, H. (2020). *Een dag in de babygroep*. Uitgeverij SWP
 - Toepassing: Creëer een dagstructuur voor veiligheid en voorspelbaarheid (Mikkel en Nora)
- Tardos, A., & David, M. (2002/ 2008). *De visie van Emmi Pikler: Respectvolle verzorging, vrije bewegingsontwikkeling*. Emmi Pikler Stichting Nederland
 - Toepassing: Vertrouwen op de competentie van het kind bij zelfontdekking (Elfie)

- Gerber, M., & Johnson, A. (2008). *Your self-confident baby: How to encourage your child's natural abilities from the very start*. John Wiley & Sons
 - Toepassing: Zelfstandig met frustratie omgaan door het erkennen van en ruimte geven aan emoties (Mikkel, Nora en Elfie)
- Dabrowski, K. (1967). *Personality-Shaping Through Positive Disintegration*. Little, Brown and Company
- Kieboom, T. (2010). *Hoogbegaafd: Als je kind (g)een Einstein is*. Lannoo Campus
- Kieboom, T. (2012). *Hoogbegaafd: Dat zie je zó!*. Lannoo Campus

Bijlage 1 – overzicht uitgangspunten Pikler per casus

<i>Uitgangspunt</i>	<i>Mikkel</i>	<i>Nora</i>	<i>Elfie</i>
<i>Respect voor autonomie</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Mikkel kiest een boekje voor het voorlezen. • Hij poetst zijn tanden in de badkamer, zelfstandig en op een vast moment. • Hij trekt zijn pyjama zelfstandig aan, met keuze uit twee opties. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nora mag kiezen tussen twee setjes kleding en speelgoed. • Ze wordt begeleid om zelfstandig te spelen in een veilige hoek. 	<ul style="list-style-type: none"> • Elfie bepaalt zelf het tempo bij fysieke uitdagingen zoals klimmen en balansoefeningen. • Ouders benoemen haar inspanningen zonder correcties: "Je hebt al één stap gezet."
<i>Vrij spel en beweging</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Moeder creëert een rustige speelomgeving zonder overbodige prikkels waar Mikkel zich kan terugtrekken als het hem te druk wordt. 	<ul style="list-style-type: none"> • Speelt zelfstandig in een rustige speelplek met haar favoriete speelgoed. • Ouders creëren een binnen-parcours met huiselijke materialen zoals kussens. 	<ul style="list-style-type: none"> • Experimenteert in een uitdagende maar veilige omgeving, zoals een balansboard of klimrek. • Ouders stellen uitdagende materialen beschikbaar, zoals een lage hindernisbaan.
<i>Dagelijkse routines en structuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Vast slaapritueel met pyjama, tandenpoetsen en voorlezen buiten de slaapkamer. 	<ul style="list-style-type: none"> • De structuur en voorspelbaarheid worden groter gemaakt voor Nora. Haar moeder laat weten dat ze naar bed gaat en voor hoe lang. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders hebben hier wel aan gewerkt, maar dit kwam niet direct naar voren in deze beschrijving.
<i>Observerend begeleiden</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders leren subtiele signalen van vermoeidheid observeren, zoals gapen en rusteloosheid. • Ouders benoemen emoties en vertrouwen op Mikkel's vermogen om zelf tot rust te komen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders benoemen haar emoties en blijven rustig aanwezig tijdens frustratiebuien. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders kijken aandachtig naar haar bewegingen zonder te forceren of in te grijpen. • Ze benoemen wat ze zien: "Je kijkt naar het klimrek en aarzelt. Neem je tijd."